

Moravská zemská knihovna Brno

1

1,126.462

JOSEF VIEWEGH

ČTVERO VZPOMÍNÁNÍ

Ediční poznámka

„Památce doc. PhDr. L. Kolářkové“ vyšlo pod titulem „Vzpomínky na doc. Kolářkovou“ v Čs. psychologii, roč. XIII., 1969, č. 6, s. 536.

Přednáška „Domov a pravda“ byla mnou přednesena u příležitosti šedesátých narozenin prof. Konečného na katedře psychologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně dne 23. dubna 1966. Pro publikování byl text poněkud zkrácen.

„Učitel a jeho žák (Vzpomínka na prof. Chmelaře)“. Publikováno v Čs. psychologii, roč. XXVI., 1982, č. 6, s. 502–503 a ve Sborníku k 60. výročí časopisu Psychologie. Brno, Psychologický ústav AVČR 1995/1996, s. 51–52.

„Osobnost a jeho doba.“ Publikováno ve Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, roč. XLII., řada pedagogicko-psychologická /I/, 1993, č. 27, s. 7–15.

...a páté na závěr

Vzpomínkové medailony, které vědci píší o svých soupeřících, bývají v jejich tvořivém žití považovány za marginálie. Píší se o přátelích. Nebo o učitelích, kterých si vážíme a kteří se posléze stali nebo se mohli stát našimi přáteli. Duch vzpomínek je většinou laskavý, plynoucí jako klidný tok již dobře usazené řeky, s občasnými zastaveními na březích, aby se poutník mohl rozhlédnout po krajině, kterou vzpomínaný po sobě zanechal, či aby vychutnal pohled na plnost jeho dokonatého či právě dokonávaného díla. Medailon je drobný literární útvar, jeho autor musí vládnout uměním zkratky, vhodného výběru životních scén i odborných počinů. Je pozitivně laděn, ale je dalek pozitivistického vyznění. Hlavní postava bývá načrtnuta jakoby lehkými tahy štětce tak, aby i vztah autora medailonu ke kolegovi byl zaznamenán neméně jemně a nenápadně. Vypovídá převážně o stěžejních životních a profesních příbězích, ale někdy se grációzního odlehčení dosahuje uvedením méně vážných, nikoli však znevažujících příhod. Doc. Viewegh byl mistrem takové drobnokresby – medailonu jako psychologické rytiny.

V životním dramatu své psychologické a vědecké profese byl postavou, jež nevstupovala na scénu rázným krokem, ale byla spíše skryta zrakům a sluchu méně vnímavých diváků i spoluherců. Avšak ti, kteří pronikli pod pomíjivý povrch v české psychologii či odloupli vrstvu její dobové povrchnosti, nemohli si nevšimnout osobnosti, bez níž by byl příběh české psychologie podstatně ochuzen. Proto lze docenta Viewegha považovat za postavu klíčovou a nepostradatelnou pro porozumění dějin české psychologie.

Primární životní scénu si nikdo nevybírání, je do ní vržen. A třebaže příběhu jednotlivce nelze upřít punc jedinečnosti, vyskytnou se někdy mezi osudy lidí, žijících v jiných historických údobích, překvapivé paralely. Pro doc. Viewegha to byl vztah Franze Kafky k otci, který se stal modelovou situací i pro něj samotného. Vieweghův otec byl prototypem oněch úspěšných a podnikavých obchodníků, kteří, nesmířeni s láskou synů k umění a filozofii, jen bezmocně přihlížejí, jak se jejich potomci liší od obrazu, který si o jejich budoucnosti vytvořili. Tento prožitek vztahu otce a syna bude spoluurčovat nejen další životní dráhu, nýbrž i profesionální orientaci doc. Viewegha. Neméně významnou postavou je pro něj maminka, jejíž jemnost a cit pro krásu, které jsou nenuceně všudypřítomné, naplňují domov, utkvívají v mysli mladého Viewegha a otevírají mu cestu ke zdrojům, jež později naplno v profesním životě využije.

Mladý Viewegh je fascinován uměním, hrouží se do četby umělecké literatury a sám píše básně v próze a drobné prózy. Je však příliš skromný, aby je považoval za hodné zveřejnění. Mnohem později, po

desetiletých tvůrčích činů ve vědě, vydává při příležitosti kulatých narozenin v několika výtiscích některé ze svých juvenilií pro své přátele a známé. Ne snad že by ho ve zralém věku opustila soudnost. Je třeba mnoho úsilí, aby o jednu generaci mladší, uměnímilovný kolega získal Vieweghovo svolení k jejich publikování. Jsou však překvapivě svěží a neotřelé, ty poetické miniatury ze studentských let. V 18 letech čte Friedricha Nietzsche, jehož ideál nadčlověka interpretuje jako lidskou touhu po transcendenci, ve své době výklad stejně odvážný jako originální. Již v této době se Vieweghovy mravní kvality snoubí s badatelskou korektností. Jiný by se holedbal původností objevu či předurčeností k originalitě, doc. Viewegh však i po letech připouští, že posun k této interpretaci mu zprostředkovala četba Dostojevského a studium českého filozofa Ladislava Klímy. Zároveň však je to výraz jeho schopnosti prohlubovat myšlenky jiných a dovést je k originálním vyústěním.

V letech 1948-1950 absolvuje Viewegh 4 semestry lékařské fakulty v Brně. Biologické pojetí člověka je však bytostně cizí jeho filozofickému naturelu; přechází proto na Filozofickou fakultu, kde si zapisuje obor psychologie a filozofie. Politické poměry po roce 1948 vytvářejí řadu situací, v nichž si vysokoškolský student Viewegh na vlastním osudu verifikuje mnohé podoby Kafkova prožitku absurdity. V roce 1952 hrozí Vieweghovi pro jeho „buržoazní“ původ vyloučení ze všech vysokých škol. Jen díky úsilí prof. Chmelaře a dalších funkcionářů školy se tato hrozba nenaplnuje. V roce 1953 Viewegh úspěšně dokončuje svoje vysokoškolská studia.

Zvláštní životní událost, kterou reflektuje jako náhle se objevivší spirituální či náboženský prožitek, dovršuje a rozšiřuje Vieweghův duchovní vývoj o kontemplativně náboženskou dimenzi a utvrzuje ho – mimo jiné – v přesvědčení, že „nazírání zevnitř“ je primárním psychickým procesem. Snad šlo o jistý druh metanoi, duchovní proměny. Ač ji později popisuje jako zjevení, nebyla pro něj bleskem z čistého nebe, neuvrhla ho do zmatku či regrese. Viewegh byl již připraven přijmout tento nový duchovní domov.

Duchovědná orientace, která se scientisticky orientovaným psychologům jeví jako oborové harakiri, jak sám s oblibou říkal, se stává Vieweghovi ústředním vodítkem dalšího výzkumného vývoje. V českém psychologickém i filozofickém prostředí tradičně podezíravém k duchovědným odborným zájmům, musí Viewegh nutně zůstat značně osamocen, současně však ve vrcholné míře svůj. Toto pojetí mnohdy skryté nebo i ukryvané, se objevuje v jeho pracích o psychobiografii, fantazii, suicidologii, tanatologii a dalších.

Tvůrčí proces nebyl pro doc. Viewegha procházkou růžovým sadem, byl to těžký zápas o každé slovo. Důkladné promýšlení problému, žití s tématem a schopnost pronikat k méně viditelným souvislostem jsou vlastnosti, které doc. Viewegh nenechal zplanět. Naopak, s tichou zarputilostí je neustále kultivoval i v životních obdobích, kdy by jiní na jeho místě rezignovali. Originální myšlenka se často rozplyne, chybí-li vědci trpělivost. Doc. Viewegh, vědom si tohoto nebezpečí, se nenechal strhnout dobovými proudy a krok za krokem se přibližoval k nalezišti.

Dobře vybaven i připraven pak vynáší na světlo objevy, které docenují jen někteří současníci. Troufám si tvrdit, že mu náleží evropské prvenství ve dvou oblastech: v náčrtu psychologické funkce fantazie, tj. vytvoření nové koncepce fantazie, vyjadřující její podstatu jako emancipaci od objektivní reality a rovněž v původním pojetí tzv. bilanční sebevraždy, tématu, které je ve světovém odborném písemnictví v této perspektivě pojednáváno mnohem později než Vieweghova první artikulace. Dále pak anticipuje význam výkladového principu přičnosti fenoménů a doporučuje, aby byl implementován v obecné metodologické rovině i v konkrétním výzkumu psychických jevů, a to v době, kdy ani psychologie ve světě ještě nereaguje tímto způsobem na metodologickou vyčerpanost starých paradigmat. Sám jej účinně aplikuje ve svých výzkumech a dokazuje tak, že interdisciplinarita je ve vědách o člověku nejenom možná, ale že přináší i zjištění, kterých nelze dosáhnout v hranicích jedné vědní disciplíny. Dosud však řada psychologů považuje toto překročení hranic za herezi, či dokonce zradu na vlastním oboru. Nedocněna stále zůstává v českém kontextu ojedinělá a metodologicky vytríbená Vieweghova koncepce psychologie umělecké literatury.

Koncem roku 1989 iniciuje doc. Viewegh znovuoobnovení samostatného psychologického pracoviště ČSAV v Brně. Téma kafkovského modelu lidského osudu se znovu vynořuje v neočekávané podobě. Vést vědecký tým brněnské pobočky Psychologického ústavu ČSAV a později, když se pobočka sama stává ústavem s vlastními pobočkami, řídit výzkumně i názorově pestrý ústav byl úkol, který svými vnějšími souvislostmi bytostně protičeřil jeho hodnotovému

zaměření. Jen mravní pevnost a tolerance vůči názorové rozmanitosti dovolily docentu Vieweghovi unést toto břímě.

V té době dovršuje doc. Viewegh šedesát let. Teprve nyní, zbaven obav z politické perzekuce, může naplno vyjádřit svůj odborný postoj a zhodnotit dlouhá léta usilovného promýšlení souvislostí v oblastech, které poutaly jeho odborný zájem. V tvůrčím vzma-
chu napíše v devadesátých letech dvě zásadní knihy – Sebevražda a literatura a Psychologie umělecké literatury. Spolu s předchozí monografií o fantazii představuje tato triáda významné dědictví české psychologie.

Je to zároveň období boje s pozvolna se zhoršující nemocí, znepríjemňující mu život a znesnadňující psaní. A také nerovný souboj s časem. Projekty doc. Viewegha nekončí totiž těmito díly, jakkoli stěžejními ve vývoji české psychologie. Měl v úmyslu napsat studii o psychologii ženy, pro kterou systematicky – jak mu bylo vlastní – shromažďoval podklady již koncem osmdesátých let minulého století. V několika rozhovorech mi naznačil směr svého přemítání o tomto tématu. S jakou prozíravostí identifikoval psychologické aspekty ženství, které byly vědeckou komunitou extenzivně analyzovány až v letech devadesátých! Ačkoliv doc. Viewegha zajímal především spirituální rozměr ženství, byl si vědom toho, že ho nelze uchopit pouze metafyzickou abstrakcí, ale že je nezbytné vzít v úvahu všechny prameny, které jej sytí, včetně erotického. Nepovažoval se však za znalce žen a s úsměvem by odmítl být zařazen do kategorie stoupenců feminismu. Chtěl se také vrátit ke své filozofické lásce Ladislavu

Klímovi a ještě jednou na jeho příkladu zpracovat téma smyslu života a nesnadný zápas o jeho udržení. Nepovšimnut snad neměl rovněž zůstat kafkovský konflikt mezi otcem a synem. Deníky, které si bez přerušení psal od svého dospívání, mohly nabýt literární podoby cesty životem a dějinami dvacátého století. Nemoc a čas byly však mocnějšími soupeři.

Čtvero vzpomínání vzniklo jako reedice již dříve publikovaných nebo proslovených medailonů. Bylo zamýšleno jako skromný hold osobnostem, kterých si doc. Viewegh vážil, a to navzdory tomu, že putoval po jiné odborné stezce. Knížka vzpomínkových medailonů byla připravena již delší dobu, ale bohužel vychází příliš pozdě – doc. Viewegh 3. února L.P. 2003 zemřel.

Ivo Čermák, 8. 4. 2003